

“The important thing is not to stop questioning”

Albert Einstein

1. Wat is ethiek?

Ethiek is een tak van de filosofie die zich bezighoudt met de kritische bezinning over het juiste handelen.

In algemene zin probeert ethiek de criteria vast te stellen om te kunnen beoordelen of een handeling als goed of fout kan worden gekwalificeerd, en om de motieven en consequenties van deze handeling te kunnen evalueren.

Het stellen van vragen over ethiek is natuurlijk geen monopolie van de filosofie. Ook in andere studiegebieden zoals politiek, geneeskunde, geschiedenis, biologie en sociologie is ethiek soms onderwerp van discussie.

Ethiek kan zich enerzijds buigen over heel specifieke vragen zoals:

- Mag de echtgenoot van een coma patiënte besluiten over haar euthanasie, ook als haar familie erop tegen is?
- Mogen dieren gebruikt worden in laboratoria die medicijnen ontwikkelen?
- Mag een persoon worden afgeluisterd, als maar *gedacht* wordt dat hij "terrorist" zou kunnen worden/zijn? (de Patriot Act)
- ...

Anderzijds houdt ethiek zich ook bezig met algemenere vragen zoals

- "Heiligt een doel ooit de middelen?"
- "Wat is rechtvaardigheid?"

De doodstraf : moreel verantwoord of niet ?

Ethiek is niet alleen onderwerp van wijsgerige reflectie en theorievorming maar ook een belangrijk aspect van het dagelijks leven. Factoren als religie, sekse, maatschappelijke ontwikkelingen en cultuur zijn van invloed op de ontwikkeling van het ethisch perspectief van het individu. Dit individueel ethisch perspectief beïnvloedt vervolgens het oordelen en handelen van het individu. Deze handelingen en oordelen brengen bepaalde resultaten voor het individu en zijn omgeving en hieruit kan het individu vervolgens bepaalde conclusies trekken over of zijn gedrag goed (ethisch verantwoord) was of niet. Ook zal hij commentaar krijgen uit zijn omgeving over het ethisch gehalte van zijn geobserveerd gedrag.

De invloed van de culturele en religieuze traditie op het ethisch gedrag van individuen is substantieel. In het boeddhisme bestaan er de vijf voorschriften, welke de basisethiek vormen voor een boeddhist. Het christendom kent de tien geboden, en de islam de sharia.

2. Ontstaan van ethiek

De ethiek ontstond in de bij de Oude Grieken.. De ethiek zou pas echt op de voorgrond komen door Socrates (469 v.Chr. – 399 v.Chr.) en Plato (427 v.Chr. - 347 v.Chr.) die in hun filosofie sterk ageerden tegen het moreel relativisme van de sofisten.

De sofisten stelden vragen bij de heersende ethische normen door middel van verscheidene retorische technieken. Ze wezen vooral op de dubbelzinnige inhoud van vele ethische begrippen zoals rechtvaardigheid en goed en kwaad: iets kan goed zijn in de ene situatie, maar slecht in een ander geval. Het was met andere woorden allemaal maar subjectief en relatief, en Protagoras stelde dan ook dat "de mens de maat is van alle dingen."

Het was Socrates die hiertegen sterk reageerde.

Als een van de eerste filosofen richtte hij zijn aandacht op de mens zelf en de ethische aspecten van het leven. Kennis over de mens werd door Socrates als hoogste kennis gezien, hoger dan kennis over de wereld wat als secundair werd gezien. Zelfkennis werd centraal gesteld als voorwaarde voor een goed en gelukkig leven.

Volgens Socrates zou iemand die over de juiste kennis beschikt ook meteen het juiste doen. Slechte handelingen komen dus enkel en alleen voort uit onwetendheid. Niemand is bewust kwaadaardig. Daarnaast verbond hij ook de notie van kennis met deugd en deugd op haar beurt was gelijk aan geluk. Iemand die de juiste kennis bezat, zou meteen het goede doen en dan ook een gelukkig leven leiden.

3. Waardenontwikkeling

- De mensentuin

In een afgelegen landhuis, midden in het Britse Lake District, worden twaalf mensen samengebracht voor een sociologisch en psychologisch experiment. Ze worden gevolgd door een cameraploeg, maar wat ze niet weten, is dat het huis vergeven is van de verborgen camera's. Zo komen we ook te weten hoe ze zich gedragen als ze zich onbespied wanen. En bespied worden ze. In een geheime kamer houden twee gerenomeerde psychologen, Dr. Mark Mc Dermott (University of East London) en Prof. Philip G. Zimbardo (Stanford University, VS) elke beweging nauwlettend in de gaten op een batterij monitors.

Het doel van het experiment is het observeren, analyseren en begrijpen van groepsmechanismen. In tweede instantie proberen de leiders van het experiment te achterhalen welke invloed deze mechanismen, hebben op het gedrag van mensen. Waar is de mens toe in staat? De reportage leert ons dat er dikwijls een grote afstand ligt tussen wat we zeggen te zullen doen in een bepaalde situatie en wat we in werkelijkheid doen.

- Lawrence Kohlberg

Lawrence Kohlberg onderzocht hoe het moreel bewustzijn evolueert bij opgroeiende kinderen en jongeren. Hij ondervroeg om de drie jaar dezelfde 50 Amerikaanse mannen, van hun 10 tot hun 29 jaar. Door transcultureel onderzoek poogde hij daarnaast uit te maken of zijn resultaten ook opgaan voor andere bevolkingsgroepen dan voor Amerikaanse mannen.

In zijn onderzoek legde hij de ondervraagden een aantal morele dilemma's voor, die hen voor een gewetensconflict plaatsen. Hij ondervroeg mensen van verschillende leeftijden over het Heinz-dilemma. In een dorp woont Heinz. Zijn vrouw is doodziek. Ze kan genezen worden door één erg duur medicijn. Heinz kan het niet betalen en heeft alles geprobeerd om op een wettelijke manier aan het medicijn te komen. Ten einde raad steelt hij het. Mocht Heinz dit doen? Waarom wel of waarom niet ?

Daarbij ging het Kohlberg niet zozeer om de inhoudelijke oplossing van de gestelde problemen, maar veeleer om de redenering, die achter de voorgestelde oplossing stak: de innerlijke organisatie waardoor de ondervraagden structuur aanbrachten in hun sociale en morele wereld, de motieven van een bepaalde persoon.

Hij kwam tot het besluit dat in de morele groei zes ontwikkelingsfasen kunnen onderscheiden worden. Die fasen zijn universeel: ze worden overal aangetroffen (of het nu om Turken gaat of Amerikanen, katholieken of vrijzinnigen). De zes fasen groepeerde hij twee per twee in groeiniveaus, die typerend zijn voor wel omschreven leeftijdsgroepen:

PRE-CONVENTIONEEL NIVEAU (ik)

Eigenbelang, aandacht voor gevolgen van handelen: straf, beloning

Fase 1: het kind oriënteert zich op gehoorzaamheid en straf: ontzag voor macht en vermijden van straf.

Fase 2: het kind baseert zich op naïef hedonisme, dat soms door instrumentele wederkerigheid is gekenmerkt: zinspelen op beloning.

CONVENTIONEEL NIVEAU (wet)

Verwachtingen inlossen, orde handhaven. Externe, aangeleerde regels; bij niet naleven: schuldgevoelens tegenover anderen wegens in gebreke blijven.

Fase 3: men oriënteert zich op verwachtingen, wensen en goedkeuring door anderen: het verlangen bij de groep te horen.

Fase 4: men richt zich naar een morele orde met eigen regels binnen de groep of samenleving, als uiting van gezag en sociale orde.

POST-CONVENTIONEEL NIVEAU (geweten)

Persoonlijke verantwoordelijkheid op basis van verinnerlijkte principes, los van het eventueel behoren tot een bepaalde groep. Bij niet naleven: wroeging of zelfveroordeling door in gebreke blijven tegenover eigen morele inzichten.

Fase 5: sociaal contract: vrije consensus met democratische overeenkomst als vertolking van waardevolle principes

Fase 6: algemene gewetensbeslissingen, persoonlijke principes, gekenmerkt door algemeenheid en noodzakelijkheid.

Deze indeling van Kohlberg biedt het voordeel een kader aan te reiken waarbinnen omzeggens alle gedragingen en motiveringen kunnen geplaatst en geduid worden.

Dit schema is in de loop der jaren echter ook sterk bevraagd. Een van de kritieken is dat de opeenvolging van fasen veel minder automatisch verloopt dan door deze schematische voorstelling gesuggereerd wordt. Binnen één leeftijdsgroep kunnen verschillende personen een moreel redeneren hanteren dat tot verschillende fasen behoort, en ook voor één en dezelfde persoon kunnen tegelijkertijd zeer verscheiden motieven lijken mee te spelen, die niet allemaal tot dezelfde 'leeftijd fase' kunnen gerekend worden.

4. Cultuur

Cultuur is een samenhangend stelsel van opvattingen, kennis, gewoonten, verwachtingen, waarden en normen dat de leden van een samenleving overdragen aan volgende generaties. Onze cultuur is onze wijze van slapen, baden, voedsel bereiden, eten, werken, architectuur, kunst, onze wijze van telefoneren, op café gaan, onze vrienden begroeten, een gezin stichten en onze kinderen opvoeden. Al deze denk-en handelwijzen en nog duizenden andere lijken ons zo vanzelfsprekend en correct dat we ze toepassen zonder er ooit bewust bij stil te staan. We hebben deze denk-en handelwijzen met andere woorden door **socialisatie geïnternaliseerd**.

Toch zouden miljoenen mensen uit andere samenlevingen onze dagelijkse handelingen als vreemd, onnatuurlijk, onbegrijpelijk of verkeerd afwijzen. Net hetzelfde overkomt ons wanneer we een niet-westers land bezoeken: de taal lijkt onbegrijpelijk, de gebaren en gelaatsuitdrukkingen zijn ongewoon, de huizen en de meubels doen ons vreemd en onpraktisch aan. Het voedsel is ondefinieerbaar en we vinden het smaakloos of te sterk gekruid. Ook het gebruik van het openbaar vervoer, het vinden van logement en het doen van boodschappen lijken ons aanvankelijk onoverkomelijke problemen, omdat we de plaatselijke gebruiken in kwestie nog niet kennen.

Tijdens zo'n eerste confrontatie met een vreemde cultuur kan de onervaren reiziger gevoelens van hulpeloosheid en onwerkelijkheid ervaren, waaruit niet zelden angst voortvloeit. Deze situatie wordt vaak omschreven als 'cultuurshock'. Psychiaters hebben het zelfs over 'toeristenneurose': een zeer tijdelijke vorm van waanzin, met als symptomen angst, ziekelijke achterdocht tegenover de plaatselijke bevolking, gejaagdheid, en lichamelijke klachten zoals vermoeidheid en diarree.

De minder avontuurlijke reiziger kan deze ongemakken proberen te vermijden door zijn exotische reis te laten organiseren door de westerse reisindustrie. Die beschikt in steeds verdere uithoeken van de wereld over eigen vervoersmaatschappijen, internationale hotelketens en privé-stranden. De kennismaking met de andere cultuur wordt zo beperkt en gedoseerd aangeboden in de vorm van een hapje dat is aangepast aan de westerse smaak en van enkele uitstapjes onder het waakzaam oog van een professionele reisgids ('Blijf vooral bij de groep want het is hier zeer gevaarlijk')

Het begrip 'cultuur' houdt dus verband met het gehele leven van alle leden van een samenleving of groep. Cultuur heeft dus niet alleen te maken met het lezen van boeken en het beluisteren van muziek, maar evengoed met het drinken van bier, het kaartspel en de duivensport.

Ook onze visuele waarneming is beïnvloed door de manier waarop wij binnen onze samenleving hebben leren kijken en door wat wij gewoonlijk om ons heen zien. Antropologen hebben dit duidelijk aangetoond door een intercultureel onderzoek naar het voorkomen van het Müller-Leyer-effect.

Het Müller-Leyer-effect is een vorm van gezichtsbedrog waarbij twee gelijke lijnen een ongelijke lengte lijken te hebben. Uit het onderzoek is gebleken dat westerlingen veel gevoeliger zijn voor deze optische illusie dan mensen uit 'primitieve' culturen die in een minder rechtlijnige en rechthoekige omgeving leven. Rechte lijnen en rechte hoeken komen in de natuur immers bijna nooit voor.

Dit bewijst dat ook onze visuele waarneming is beïnvloed door de manier waarop wij binnen onze samenleving hebben leren kijken en door wat wij gewoonlijk om ons heen zien.

De begrippen 'samenleving' en 'cultuur' worden vaak als synoniemen gebruikt. Toch betekenen ze niet helemaal hetzelfde. Een samenleving bestaat altijd uit mensen, een cultuur is de manier waarop deze mensen zich gedragen.

Een samenleving is met andere woorden geen cultuur, ze heeft een cultuur.

Sociologen beschouwen de cultuur als een van de twee belangrijkste componenten die samen de maatschappelijke organisatie van een groep of een samenleving vormen.

De andere belangrijke component is de sociale structuur van een samenlevingsverband. (vb. binnen een klas ontstaat na een tijdje een sociale structuur. Dit omvat onder meer een hiërarchie en een rolverdeling: de ene leerling wordt de leider van de groep, een andere de lolbroek....De klas ontwikkelt ook een eigen cultuur met specifieke gebruiken).

Belangrijke componenten zijn:

- De normatieve component:
Waarden en normen binnen een cultuur

Waarden zijn algemene, abstracte richtlijnen die uitdrukken wat een bepaald samenlevingsverband als goed, juist en dus nastrevenswaardig beschouwt.

Normen zijn concrete gedragsregels die aangeven hoe we ons in een bepaalde situatie moeten gedragen. Normen zijn dus concreter dan waarden.

De minister van Ethiek en Integriteit in Oeganda wil de minirok laten verbieden. In het Afrikaanse land gebeuren te vaak verkeersongelukken omdat bestuurders afgeleid worden door vrouwen in een minirok.

Volgens Nsaba Buturo is het dragen van een minirok te vergelijken met naakt rondlopen. Onzedelijkheid is strafbaar, aldus de minister, die hoopt dat zijn idee juridisch uitvoerbaar is. Dat schrijft de Britse nieuwszender *BBC* donderdag.

Volgens Buturo is het lastig om op de weg te blijven letten als iemand naakt rondloopt. 'Als je dat ziet ga je op iemands make-up letten in plaats van op de weg', zei hij tegen een groep journalisten.

'Je kunt tegenwoordig moeders en dochters niet meer uit elkaar houden, ze lopen allemaal halfnaakt rond.'

- Cognitieve cultuur:
kennis, wetenschap, taal, expressieve ideeën....

Onder kennis en wetenschap verstaan we alle vormen die een samenleving in de loop van haar geschiedenis heeft verzameld. We gebruiken hier met opzet de term 'verzameld' en niet 'ontwikkeld', omdat het grootste deel van de kennis en wetenschap waarover bijvoorbeeld onze eigen samenleving beschikt ontleend werd aan andere beschavingen.

Taal is een belangrijk aspect van de cultuur. Taal is niet enkel een communicatiemiddel, het is ook een manier om de werkelijkheid te ordenen en te interpreteren. Daarnaast spelen spreekwoorden, mythes, legenden een belangrijke rol in de cultuuroverdracht van volkeren.

Expressieve ideeën vinden we onder meer terug in de plastische kunsten, de architectuur, de kleding, de muziek, de dans...

- Materiële cultuur:
gebruiksvoorwerpen, werktuigen, kunstvoorwerpen

De materiële cultuur van een samenleving omvat alle materiële voorwerpen waarover die samenleving beschikt, van vuistbijl tot computer. Deze cultuurcomponent is bij uitstek het werkterrein van archeologen. Vaak laten voorwerpen toe om conclusies te trekken over de normatieve en religieuze aspecten van een cultuur.

5. Stereotypes

Identiteitsopbouw is een lang proces dat nooit af. Wij zijn groepsdieren, dat betekent dat het voor ons van belang is om tot een groep te behoren, om een plaatsje te veroveren binnen een groep (familie, school, maatschappij,...) We zullen ons richten naar de normen en waarden die in die groep heersen op vlak van kledij, uiterlijk, morele oordelen, bezigheden, politieke ideeën, enz. Het gevoel tot een dergelijke groep te behoren gaat (vaak onbewust) gepaard met een gevoel van distantiëring ten opzichte van afwijkende groepen of samenlevingen

De eigen identiteit wordt versterkt door het gevoel anders te zijn dan degenen die behoren tot die groepen waartoe men zich uitdrukkelijk niet wenst te behoren. Identiteit opbouwen houdt dus ook in dat men zich afzet tegen het 'andere'.

Tegelijk echter wenst men zich als individu te profileren ten opzichte van andere individuen van dezelfde groep. Mensen willen zich in een groep immers als individuen manifesteren, en niet als nummers binnen een anonieme kudde. Daarom, bij wijze van voorbeeld, zullen rebelse pubers zich afzetten tegen de normen van hun ouders, zullen studenten willen opvallen tussen hun medestudenten door bijzonder goed of juist bijzonder slecht te presteren, of zullen volwassenen materiële zaken kopen waarmee ze zich onderscheiden van anderen binnen dezelfde groep. Bezit wordt dan geen doel op zich, maar een middel om anders te zijn. Merkkledij, dure auto's, elektronische gadgets, exotische reizen,...het zijn allemaal mogelijke manieren om zich te profileren.

Ook op maatschappelijk vlak zijn groepen van mensen op zoek naar een identiteit. Daarbij stoten ze op gelijkgezinden, met wie ze zich graag identificeren, toch op een aantal vlakken, maar ook op groepen, waarmee ze liever niets te maken hebben. Een zeer belangrijke factor is hierbij de context: welke zijn de omstandigheden waarin de verschillende groepen met elkaar in contact komen ?

Het is een harde realiteit dat leden van een minderheidsgroep frequenter te maken krijgen met discriminatie dan leden van de dominante groep. Hier spelen vooroordelen* een kwalijke rol.

Stereotyp denken ontstaat vanuit de nood aan vereenvoudiging van de omgeving en de neiging tot categoriseren (hokjes-denken). Bij stereotyp denken zullen de leden van de dominante groep zich meerderwaardig gedragen en zullen zij nauwelijks in staat zijn tot empathie met de minderheidsgroep*.

Onderzoek toont aan dat het zeer moeilijk is om niet-stereotyp te denken, maar dat het desondanks mogelijk is als men zich tenminste van het stereotype bewust is en het voldoende lang actief probeert te onderdrukken. Een eerste stap hierin is het doorbreken van de vanzelfsprekendheid van bepaald taalgebruik ('nikkers', 'makakken', 'zwartjes',.....). Ook de confrontatie met individuen die het stereotype doorbreken, doet het stereotype naar de achtergrond verdwijnen.

Ook de invloed van media blijft belangrijk. (zie hoofdstuk 'media en ethiek')

*Een vooroordeel is een mening over iemand op grond van een stereotype. Een stereotype is een georganiseerde, vereenvoudigde verzameling kennis over groepen mensen.

BRUSSEL - (Belga) Jongeren kijken het liefst naar televisieprogramma's waarin veel stereotypes getoond worden. Vrouwen zijn sexy, slank, kwetsbaar, uitdagend en onnatuurlijk, terwijl mannen er als sportief, dominant en beheerst voorgesteld worden. Dat blijkt uit een studie over het effect van seksistische stereotypes door Universit   de Liège (ULg).

Jongeren kijken achtereenvolgens het meest naar videoclips (82 procent), series (30 tot 60 procent), tekenfilms (45 tot 75 procent) en reclame (53 procent). Dat zijn precies de programma's waarin seksistische stereotypes hoogtij vieren. Uit de studie blijkt overigens dat jongeren ervan overtuigd zijn dat jongens vallen voor mooie en sexy meisjes en slechts een derde denkt dat ze intelligente meisjes leuk vinden. Meisjes zouden volgens 69 procent van de ondervraagde jongeren grappige en knappe jongens verkiezen. Intelligentie komt op de allerlaatste plaats. Ongeveer 1.700 jongeren tussen acht en twintig jaar werden voor de studie ondervraagd. (KVA)

Dat vele mensen uit de dominante cultuur het moeilijk vinden om in contact te treden met vertegenwoordigers van andere culturen, heeft te maken met de angst dat daardoor de eigen identiteit verloren zou kunnen gaan. Mensen met vele transculturele contacten merken dat deze contacten de eigen culturele identiteit eerder versterken dan verzwakken. Het kennis nemen van andere waarden en normen dwingt je als het ware om stil te staan bij je eigen waarden en normen.

6. Waardenverschuiving

Onze samenleving is niet langer homogeen en gesloten. We zijn fysiek en mentaal mobieler geworden en worden dagelijks geconfronteerd met uiteenlopende ideeën, levensbeschouwingen en culturen. Dat heeft duidelijk zijn weerslag op ons maatschappelijk ethos: we leven in een open en pluralistische maatschappij.

- Klemtonen veranderden

Tijdens het laatste kwartaal van de twintigste eeuw heeft er een grondige verschuiving plaatsgehad in de algemene leefsfeer van onze samenleving. We maakten fundamentele veranderingen mee, zowel op economisch, politiek en sociaal-cultureel vlak. Het gaat niet over oppervlakkige aanpassingen of het bijsturen van enkele onvolkomenheden. De hele maatschappij werd door elkaar geschud.

Na de tweede wereldoorlog steunde het denken op de overtuiging dat alles herleid kon worden tot de ene waarheid die bepalend was voor het menselijk handelen. Het was dan ook vooral gericht op het realiseren van één grote wereldorde waarin men alle tegenstellingen en verschillen kon uitwissen. De grote verhalen van emancipatie en bevrijding. Dat gold zowel voor godsdienst als voor wetenschap, politiek, economie en cultuur. Uiteindelijk werd dat grote ideaal gedragen door een rationeel-technische interpretatie van de werkelijkheid die reeds sinds de Griekse oudheid een belangrijke rol vervulde, maar sinds Descartes en Newton het hele westerse denken heeft bepaald.(=**modernisme**)

Maar vanaf het begin van de zeventiger jaren sloeg de twijfel toe. Na de mislukking van mei '68 en de eerste oliecrisis (1973) begon men te zien dat er in het moderne project overal scheuren en barsten zaten die grote risico's inhielden voor de menselijke ontwikkeling.

Het werd steeds duidelijker dat niet alles zomaar tot één en hetzelfde rationale principe herleid kan worden. Er bestaan wel degelijk onherleidbare tegenstellingen en verschillen tussen mensen waar men niet zomaar overheen kan stappen.

Men begon ook in te zien dat de zo hoog geprezen rationaliteit weinig ruimte laat voor de wereld van ons lichaam en onze gevoelens. Erger nog, dat het rationeel-technische systeem het menselijke leven als geheel dreigde te bezetten.

Men wordt ook steeds meer geconfronteerd met wat men de 'spijtige neveneffecten' van het systeem noemde (broeikaseffect, nucleaire dreiging, genetische manipulatie, enz...). In de naam van de grote idealen van vrijheid en gelijkheid werden miljoenen mensen verkracht en gedood (Auschwitz, stalinisme, economische uitbuiting....).

Al deze pijnlijke contrastervaringen brachten veel mensen tot het inzicht dat de rationaliteit en haar technische uitwerking niet zo edel waren als men tot dan toe had gedacht. (**=postmodernisme**)

Kenmerkend voor deze periode:

- Deconstructie van het christendom:

Er komen sterke reacties tegen de kerk in Vlaanderen: sterke daling van het kerkbezoek, het negeren van de kerkelijke voorschriften rond seksualiteitsbeleving (abortuswet, anticonceptie, samenlevingscontracten,...).

Ook het euthanasiedebat en de hedendaagse euthanasiewet tonen een ontvoogd Vlaanderen. De kerk heeft ook geen filterfunctie meer: alle informatie komt onmiddellijk in onze huiskamers (tv, internet) terecht. Vreemde culturen ontmoeten we op de markt.

- Deconstructie van politieke en filosofische ideologieën:

Met de val van de Berlijnse muur zijn alle politieke totaalverhalen ingestort. De burger stelt minder vertrouwen meer in een politieke of filosofische belofte. Van de politiek verwacht men veel minder dan decennia geleden.

- De wetenschappelijk-technisch-industriële drievuldigheid is een machine die uit de bocht vliegt:

De rationaliteit, de techniciteit en het cultuuroptimisme kunnen geen nieuwe overkoepelende zingeving meer bieden in onze cultuur. Wij komen als mens in opstand als we het gevoel krijgen dat één bepaalde wetenschap ons totaal kan verklaren en manipuleren. Het blinde vertrouwen in politieke ideologieën eindigde in de uitsluiting van verschillende bevolkingsgroepen en de ontwaarding van het individu ten koste van het systeem.

In de almacht van de wetenschap wordt niet meer geloofd. Men ziet steeds meer de schaduwzijden van de ongecontroleerde industriële revolutie, vb. de teloorgang van het ecosysteem

In het Vlaanderen van vorige eeuw (tot de jaren '70) was de maatschappij erg doorzichtig en er heerste een sterk sociaal weefsel. Iedereen in het dorp kende iedereen. Positief was het feit dat de mens het gevoel had dat hij bij een groep hoorde, dat hij gekend en aanvaard was. Nadelig kon de sociale druk zijn. Je kon niet gaan en staan waar je wilde, want iedereen had het gezien. Je kon onder de grote sociale druk ook niet echt jezelf zijn, want iedereen werd geacht te beantwoorden aan vooropgestelde normen en idealen wat betreft waarden, kleding, vrijetijdsbesteding...

Nu valt de nadruk meer op het individu. Eindelijk mag het individu zich ontwikkelen zoals het altijd al gewild heeft. De uniformen zijn afgeschaft en je mag zelf kiezen wat voor jasje je draagt, letterlijk en figuurlijk. Kies maar uit: keuzes en gewegen genoeg.

De tendens is positief, maar toch twee kanttekeningen:

We moeten ervoor opletten niet eenzijdig de nadruk te leggen op het individu, ten koste van het sociale weefsel.

Het is zeer positief dat mensen hun eigen weg kunnen kiezen tussen de vele mogelijkheden die zich aandienen. Toch is niet alles wat beschikbaar is, even zaligmakend. Er is veel rommel bij dat mensen eerder vervreemdt van zichzelf dan tot zelfontplooiing brengt. Jongeren dienen weerbaar te zijn opdat ze echt autonoom

en kritisch hun keuzes kunnen maken. Het onderwijs heeft hierin een grote verantwoordelijkheid. Reeds kleuters moeten leren onderscheid te maken, kritisch te evalueren, afwegen en redeneren. Het filosoferen met kinderen wordt toegepast en wil jonge mensen mondig maken en weerbaar. Ze leren redeneren en logisch argumenteren.

- Vorm in plaats van inhoud

In deze tijd is de inhoud niet van belang, maar wel de vorm: hoe dingen en mensen overkomen en ogen. Sensatie, look en de beeldcultuur hebben de waardenbeleving en de leescultuur vervangen. Wij kunnen enkel nog zappen en even verwijlen bij iets wat ons netvlies prikkelt.

Wij beschikken over een unieke historische vrijheid: wij mogen vrijelijk beslissen over onze vriendschappen en liefdes, over de invulling van onze vrije tijd, over de toekomst die we zelf willen, over de manier waarop we met ons lichaam omgaan.

Alle taboes die door kerk en samenleving via de opvoeding rond lichamelijkeheid in stand werden gehouden, lijken nu opgeheven; we kunnen vrij en open onze seksualiteit beleven als hetero, homo of bi, in een huwelijk, lat-relatie of in een samenlevingscontract. We drukken onze identiteit, diegene die we willen zijn, uit in onze manier van kleden, in onze haardracht, onze manier van bewegen en andere vormen van lijfelijkeheid: tatoeages, piercing...

We kunnen zeggen dat we opnieuw de cultuur van het lichaam hebben ontdekt. We willen ons goed voelen, fitter, sportiever en we werken aan onze uitstraling, fitnessen, bewust eten...

We willen ons vrij maken van alle maatschappelijke verplichtingen die boven ons hoofd hangen en ons beter voelen in ons vel.

We moeten wel kritisch blijven kijken naar de manier waarop wij met ons lichaam omgaan, want naast die enorme vrijheid in onze lichaamsbeleving, schuilt ook het gevaar van dwang en vervreemding.

Soms krijg je het gevoel dat die zorg om het lijf niet zozeer het ontdekken, exploreren en genieten van het eigen lichaam is, maar veeleer een angstvallige poging om te beantwoorden aan een duidelijk omschreven ideaal van het perfecte lichaam, de perfecte 'look' of perfecte lijfstijl. De mode -en reclamewereld praten ons een ideaal lichaam aan. Zo en niet anders dient de mannequin eruit te zien die zowel de modecollecties van vorige winter als de vele komende zomermodellen weet te presenteren.

- De beeldcultuur

Het verrassende fenomeen dat mensen er de dag van vandaag alles voor over hebben om op tv te verschijnen, on line te zijn, in de kijker te lopen, zichtbaar te zijn en in the picture te komen doet filosofe *Susan Sontag* enkele kritische vragen stellen.

Zij constateert in deze tijd een sterke vlucht uit de realiteit naar het beeld, de schijn, de afbeelding. In de bewegende beelden van de tv is het echte leven. Kijkers schrijven brieven naar acteurs die dokter spelen in een serie en leggen hun kwalen voor en de reclame maakt van deze verwisseling gebruik om diezelfde acteurs geneesmiddelen te laten aanprijzen.

Kijkers juichen en huilen met de hoofdpersonages en kunnen niet wachten op de volgende aflevering (film 'the trumanshow'). Dat verklaart waarom ze soms het gevoel hebben dat de echte wereld daar is, en dat hun eigen wereld slechts een saaie afgeleide is. Ze kiezen hun idolen.

In 2007 heeft Plato nog steeds gelijk, want voor de tv-kijker is *schijn gelijk aan zijn*. De echte werkelijkheid is te zien op tv.

Volgens Susan Sontag gaan we zelfs nog een stapje verder dan Plato. Plato waarschuwde ons voor de valse identificering van schijn met zijn, dat de afbeelding echt zou zijn. Nu presteren we het om de werkelijkheid tot schaduw te maken. Het tv-beeld is voor ons echter dan de werkelijkheid. Dit noemt zij deplatonisering. *Zijn wordt schijn* :de echte werkelijkheid is een flauw afkooksel van de beeld-werkelijkheid. De echte werkelijkheid ligt in het niet-concrete, niet tastbare.

Waarom hebben de mensen nu zo'n nood aan beelden ?

Susan Sontag doet een beroep op de psycho-analist Lacan om dit te verklaren. Om een identiteit te verwerven als persoon, hebben we spiegels en beelden nodig. Denk maar aan het kleine kind dat voordat het zichzelf in een spiegel heeft gezien slechts een vaag en gefragmenteerd beeld heeft van zichzelf. We hebben nood aan voorbeelden, aan structuren die ons rollen ter identificatie aanbieden. Vroeger kon een mens zich identificeren met een levensverhaal, met mensen van vlees en bloed uit je omgeving.

Nu verleent onze maatschappij ons niet meer zo vlug een identiteit. Er is een chronisch gebrek aan spiegels in de sociale orde, in de buurt, in de opvoeding, in familieverbanden. Iedereen moet nu voor zichzelf een rol uitkiezen. Bij gebrek aan voorbeelden in de realiteit spiegelt de mens zich aan voorbeelden die de tv hem aanbiedt, in de veronderstelling dat die het echte leven representeren.

Het eigenaardige is dat de mens het daarbij niet laat. Hij wil zelf afgespiegeld worden en in de kijker lopen en net als Narcissus zich blindstaren op zijn spiegelbeeld.

We hebben nood aan beelden en beelden zijn werkelijker dan de werkelijkheid, dus moet je afgebeeld worden als je echt wil zijn. Wil je zijn, dan moet je schijnen. Dit is de laatste stap in de zelfbeeldvorming in dit televisietijdperk. Iedereen die wil meetellen, moet zich zien op te werken tot een objectief beeld. Wanneer de kijker zichzelf op tv ziet verschijnen, is het project Narcissus voltooid: 'ik ben op de buis, dus ik besta'.

De Nieuwe Pragmatici komen eraan - De huidige studentengeneratie is tegelijk individualistisch en sociaal

Behoudsgezind, berustend en ongeïnteresseerd: de kritiek op de huidige studentengeneratie is vaak niet mals. „Toch weten ze heel goed wat ze willen en ze zijn geëngageerd.”

„Ik noem de huidige generatie van studenten de 'Nieuwe Pragmatici', omdat ze op alle gebieden kiezen voor de weg van het haalbare", zegt Fons Van Dyck, de directeur van het merkenadviesbureau THINK/BBDO. „Tegelijk zijn ze de en-generatie : studenten zijn tegelijk individualistisch - ze hebben hun eigen ambities - en sociaal - ze functioneren graag in gemeenschap. Ze willen het beste van twee werelden combineren."

Het lijkt contradictorisch, maar dat is het volgens Van Dyck niet. „Deze generatie jongeren gaat meer dan vroegere generaties naar festivals, ze zijn weer actief lid van een jeugdvereniging en ze doen vrijwilligerswerk. Maar ze doen dat in de eerste plaats voor zichzelf. Het zijn geen altruïsten. Ze zijn bijvoorbeeld scoutsleider omdat ze ervaring in een leidinggevende functie willen hebben, en omdat ze het wel leuk vinden om in groep met kinderen bezig te zijn."

Het uitgangspunt is: een student is graag in een groep omdat hij daar als individu behoefte aan heeft. „De jeugdvereniging is voor jongeren een soort serviceclub geworden: een netwerk waar ze ook zelf iets aan hebben. Als ze later gaan solliciteren, staat het lidmaatschap goed op hun cv."

Die ogenschijnlijke dubbelzinnigheid tussen individu en groep vertonen studenten ook in hun sociaal engagement. „Ze zijn geëngageerd voor een beter wereld, maar het eigen comfort mag daar niet onder lijden. Zo willen ze wel producten van eerlijke handel kopen, maar alleen als ze ook lekker zijn."

Ook in hun engagement gaan de 'Nieuwe Pragmatici' uit van het haalbare. „Ze gaan voor zichzelf geen onrealistische doelstelling opleggen. Ze zetten zich in de eerste plaats in voor concrete acties, met zichtbare resultaten.”

Diezelfde ingesteldheid drijft steeds meer studenten naar 'Hotel Mama'.

„Als je de keuze hebt tussen een kot en met een autootje naar huis pendelen, dan beginnen de Nieuwe Pragmatici te calculeren”, legt Fons Van Dyck uit. „Ze rekenen uit wat ze in de twee situaties winnen en verliezen, ze maken een trade-off. En die komt vaak in het voordeel van de thuissituatie uit. Want het comfort dat je daar hebt, kun je op kamers bijna niet bereiken. Daar moeten ze zelf eten maken en, bij wijze van spreken, het gras afrijden.”

Thuis behouden de studenten bovendien hun vrijheid, want ze hebben minder dan vroeger de behoefte om zich tegen hun ouders af te zetten. Vader en moeder behoren tot de babyboomgeneratie. Die is gelouterd, en wil in de eerste plaats de vriend van hun kinderen zijn. Er is geen reden om zich daar als kind tegen af te zetten.

Bovendien zijn de 'roots' opnieuw belangrijk geworden: „Nieuwe Pragmatici hebben minder dan vroegere generaties de behoefte om tijdens hun studentenjaren de navelstreng door te knippen”, leert Van Dyck uit zijn onderzoeken. „Het fenomeen van bijvoorbeeld West-Vlamingen die na hun studie in Vlaams-Brabant 'blijven plakken' en alleen nog voor een geboorte of begrafenis naar hun heimat afzakken, neemt af. Jongeren zijn trots op hun streek van afkomst. Ze hebben geen behoefte om zich daarvoor te schamen.”

Bij het uittekenen van hun toekomst speelt het werk een minder dominante rol dan vroeger. „De Nieuwe Pragmatici willen nog wel op bepaalde momenten in hun leven hard werken, maar evengoed om vijf uur de deur van hun kantoor achter zich dichttrekken om

aan hun tweede leven te beginnen."

....

De uitdaging in het werk is niet om massa's geld te verdienen. „De baan is een middel om een comfortabel leven te leiden", zegt Van Dyck. „Het werk is een noodzakelijke voorwaarde om van het leven te kunnen genieten, zeker geen obsessie."

Opnieuw komt de dubbelzinnigheid van deze studentengeneratie naar voor: „Jongeren streven naar een vaste baan, naar zekerheid. Maar dat is niet uit een conservatieve reflex. Die zekerheid hebben ze nodig om hun vrijheid af te kopen, om in hun vrije tijd te doen wat ze willen."

Dat maakt van de studenten geen generatie van Jomme Docks-types. Dat ambitieuze personage uit De collega's , in stofjas op een ongeïnspireerd ministerie, vertegenwoordigt in de woorden van Van Dyck 'lifetime employment' .

De Nieuwe Pragmatici staan daarentegen voor 'lifetime career' . Ze hebben wel degelijk ambitie en willen succes hebben. „Jongeren willen zelf de regie in handen houden. Ze willen hun leven zelf bepalen. Het valt daarbij trouwens op dat ze voor hun eerste baan niet verder dan twee jaar vooruit kijken. Ze geven hun werkgever die termijn, om te kijken of ze zich goed voelen. Daarna maken ze voor zichzelf een evaluatie. De Nieuwe Pragmatici laten zich geen beslissingen opdringen, ze beslissen zelf."